

СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО УЧНІВСЬКОГО КОЛЕКТИВУ УЧИЛИЩА ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ (на прикладі Львівського училища фізичної культури)

Наталія СТЕПАНЧЕНКО, Тетяна МАТВІЙЧУК

Львівський державний інститут фізичної культури

Актуальність: В умовах формування нового українського суспільства велике значення має вивчення тих психологічних процесів, які відбуваються в молодіжних групах. Одним з таких процесів є процес соціально-психологічної адаптації. Ця проблема в основному вивчалась в студентських групах вищих навчальних закладів. Процес адаптації учня до умов учнівського колективу, вплив індивідуально психологічних характеристик особистості, що зумовлюють процес адаптації практично не досліджувався.

В окремих публікаціях розкриваються питання адаптації та причини незадовільного їх протікання. Водночас проблема організації процесу адаптації школярів до цього часу залишається малодослідженою, недостатньо виявлено психолого-педагогічні умови його оптимізації. Пристосування людини до навколишнього середовища передбачає включення її у нові соціальні відносини, які відіграють головну роль в адаптації.

Аналіз літературних джерел показав, що найчастіше дослідники вивчають властивості людини, які визначають її психологічну придатність до якогось виду діяльності та її сумісність з членами колективу. Соціально-психологічна адаптація враховує як соціально-психологічні явища, так і саму особистість з усіма її характеристиками. [2] На сьогоднішній день багато аспектів проблеми адаптації ще не вивчені. Так, недостатньо вивчені особистісні властивості, які сприяють або ускладнюють процес адаптації, сумісність особистостей в адаптаційному процесі параметри колективу, його стабільність.

Практично відсутні дослідження процесу адаптації учнів в спеціалізованих навчальних закладах, зокрема спеціалізованих спортивно-навчальних закладах. Тут до уваги приймаються такі фактори як зміна умов проживання учнів, зміна класного колективу і спортивного колективу, зміна педагогічного і тренерського колективу. До уваги також треба прийняти систему формування класів за видами спорту, де не враховується сумісність властивостей нервової системи з видом діяльності учнів. Відсутня також психологічна служба.

В роботі вивчалися: вплив на процес соціально-психологічної адаптації властивостей старшокласників-спортсменів у спеціалізованому навчально-спортивному закладі; специфіка взаємовідносин у класі; рівень навчальної та спортивної успішності та їх зв'язок з адаптаційними системами.

Передбачалося, що на процес адаптації старшокласників до умов навчання у Львівському училищі фізичної культури (ЛУФК) впливають такі фактори як особливості соціального середовища та елементи структури особистості учнів.

Мета дослідження – вивчення впливу об'єктних і суб'єктних чинників на процес соціально-психологічної адаптації старшокласника до специфічних умов навчання у Львівському училищі фізичної культури.

Завдання дослідження:

1. Визначити соціально-психологічні особливості старшокласників ЛУФК та їх вплив на соціально-психологічну адаптацію.
2. Встановити рівні соціально-психологічної адаптованості учнів спеціалізованого навчально-спортивного закладу та домінуючі фактори по кожному з них.

Об'єктом дослідження – процес соціально-психологічної адаптації старшокласника до умов навчання у ЛУФК.

Предмет дослідження – об'єктні і суб'єктні фактори, що впливають на процес соціально-психологічної адаптації старшокласника.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що процеси адаптації вів-спортсменів, що навчаються в спеціалізованих навчальних закладах типу училищ і спортивних інтернатів практично не вивчений. Окремі дослідження стосуються або вивчення структури особистості спортсменів різного рівня кваліфікації та спеціалізації або групової динаміки спортивних команд. [4]

В проведеному нами експерименті брали участь учні 11 класів різних спортивних спеціалізацій Львівського училища фізичної культури в кількості 50 осіб. Дослідження проводились протягом 2003-2004 навчального року. Згідно поставлених завдань були використані наступні **методи** дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення літературних джерел; аналіз документальних матеріалів; педагогічне спостереження; опитування; психологічні тести (16-ти факторний запитальник Кеттела, 12-ти факторний запитальник FPI, запитальник Фідлера і інше); методи математичної статистики (факторний та кореляційний аналіз).

Виходячи зі структури особистості ми вивчали три групи особистісних характеристик які розкривають особливості взаємодії учня і учнівського спортивного колективу:

- а) властивості темпераменту та характеру за допомогою методик 12-ти факторного запитальника FPI та 16-ти факторного запитальника Кеттела;
- б) рівня успішності учнів та рівня досягнення спортивного результату;
- в) задоволеність учня взаємовідносинами в учнівському і спортивному колективі, задоволеність спортивною діяльністю, наявністю згуртованості колективу, психологічного комфорту.

Для виділення основних характеристик які визначають соціально-психологічну адаптацію учня використовувалися факторний і кореляційний аналіз, який проводився за основою 34 показників.

В нашому дослідженні високого рівня адаптованості досягли 36,1% учнів, середнього – 32,8%, низького 31,1%. (Рис. 1)

Аналіз результатів показав, що значимі відмінності в порівнянні високо- і високоадаптованих учнів виявлені у 28 показниках. При порівнянні величин за t-критерієм Стюдента виявилось, що їх розбіжності статистично достовірні на рівні значущості $\leq 0,01$; $0,05$; $0,001$.

Найбільш істотні відмінності виявлені, перш за все, в успішності спортивної діяльності і в успішності навчальної діяльності.

Високоадаптовані учні досягли кращих спортивних і навчальних результатів в порівнянні з групою низької адаптації. У нашому дослідженні психологічне поняття адаптації розглядається як своєрідний вид діяльності – адаптивної діяльності, яка визначена особливостями навчання та тренування в ЛУФК, тому на відміну від

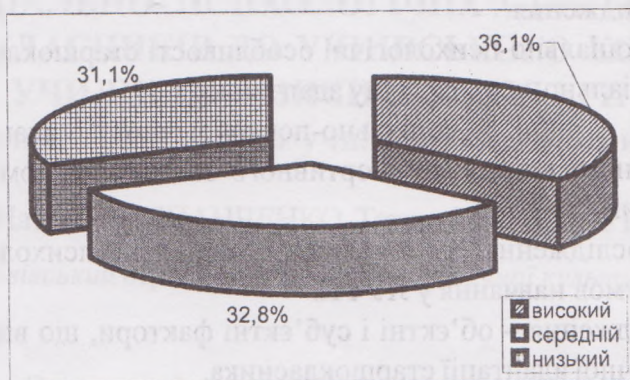

Рис. 1. Розподіл учнів-старшокласників ЛУФК за рівнями соціально-психологічної адаптованості

попередніх досліджень соціально-психологічної адаптації особистості пріоритетом для учнів з високим рівнем адаптації є насамперед досягнення спортивного результату, а вже потім навчальна успішність. В порівнянні з учнями неспортсменами представники командних видів спорту ЛУФК продемонстрували: більшу ступінь зосередженості на зовнішніх предметах; більшу ступінь залежності; меншу ступінь егоїзму. Учні ЛУФК, що займаються індивідуальними видами спорту продемонстрували: високий рівень об'єктивності, меншу ступінь тривожності і більшу ступінь незалежності. Ймовірно, що певні види спорту "притягують" до себе певні типи особистостей.

Серед властивостей характеру і темпераменту статистично значимі відмінності в порівнянні груп високої та низької адаптації отримано по всіх показниках досліджувалися за допомогою методики 16-факторного запитальника Кеттела і по показниках які вивчалися за допомогою 12-факторного запитальника "FPI". Так, виявлено, що низькоадаптованим учням притаманно більш висока емоційна стійкість; нейротизм; негнучкість в системі контактів; агресивність; низький рівень самоконтролю і рівноваженості. В результаті у них проявляється яскраво виражена тенденція до емоційно насичених реакцій. Емоційна реактивність та відсутність здатності до самоконтролю і самоорганізації, з одного боку, зменшує їх можливості при оволодінні знаннями і навичками, а з іншого боку, впливає на особливості встановлення і підтримання контакту, приводить до комунікативного дискомфорту, що негативно впливає на входження учнів в системи відносин колективу. У низькоадаптованих учнів також більш високі оцінки за соціальною домінантністю, напругою в системі контактів, за факторами прямолінійності і менш низька емоційна лабільність, що свідчить про те, що власність категоричність і високі вимоги до оточуючих, негнучкість в системі контактів перешкоджає входженню учня в навчальний і спортивний колектив.

Аналіз результатів оцінки психологічної атмосфери в спортивному колективі надав можливість з'ясувати як спортсмени сприймають атмосферу в команді "в відношенні до себе особисто". Співставлення цих двох показників дозволило виділити три типи спортсменів:

- А. ті які більш сприятливо оцінюють атмосферу в колективі ніж відношення до себе особисто;
- В. ті які суттєво не розрізняють оцінку ситуації взагалі і відношення до себе особисто;
- С. ті які більш сприятливо оцінюють відношення до себе ніж загальну психологічну ситуацію в спортивному колективі.

Учні ЛУФК з низьким рівнем адаптації відносяться до спортсменів типу А.

залежно від спортивної спеціалізації в найменшій мірі відповідають вимогам навчання в ЛУФК.

Високоадаптовані учні мають кращі показники за рівнем інтелекту. Як правило, наявність високого інтелектуального потенціалу сприяє кращому оволодінню навчальним матеріалом, що в свою чергу і є однією з причин їх успішної соціально-психологічної адаптації. За результатами наших досліджень можна стверджувати, що існує пряма пропорційна залежність між рівнем інтелекту та досягненням високого спортивного результату в складно-координованих видах спорту. Це співпадає з логічними дослідженнями зарубіжних та вітчизняних фахівців які стверджують, що на ступінь удосконалення в оволодінні складно-координованою спортивною діяльністю впливає рівень розвитку інтелектуальної сфери. [1,3]

Згідно середньоарифметичних даних нами встановлена відмінність у властивостях “тривожність-спокій”, “сміливість-боязливість” в групах високого і низького рівнів адаптації. Найкраще адаптуються учні тривожність яких оцінюється в середніх і середньонизьких балах. Інтенсивність навчального процесу і високі вимоги до знань призводить до того, що високотривожні досліджувані погано переносять стресові ситуації, напружуються і розгублюються, в результаті до навчального процесу адаптуються важко.

У високоадаптованих учнів виявлені також кращі показники по залежності, незалежності, м'якості, довірливості, радикалізму, відсутності конфліктності в особистісних контактах, що сприяє формуванню їх високого соціометричного статусу.

Статистично значимі відмінності зафіксовані також по факторах репресивності, активній агресії та роздратування в групах учнів низької і високої адаптації. Цей результат свідчить, що наявність невротичних змін негативно впливає на формування статусу учня в шкільному колективі, що знижує його задоволеність навчальним процесом і рівень адаптованості.

Виявлено, що в досліджуваних високого рівня адаптованості референтні групи в більшості випадків знаходяться в своєму класі або в спортивній групі, у високоадаптованих – за межами ЛУФК.

Спостерігається цікава тенденція при вивченні результатів групи середньоадаптованих учнів. Деякі їх показники не відрізняються від характеристик високоадаптованих учнів (результативність навчальної діяльності, рівень інтелекту, сміливість, незалежність, комунікабельність), а деякі – низькоадаптованих (емоційна нестабільність, соціальна підкореність, мрійливість, легковажність). По іншим показникам значних відмінностей не виявлено.

Питання про характер зв'язків в структурі характеристик вирішувалось за допомогою кореляційного і факторного аналізу з використанням матриць кореляцій.

Для аналізу кореляційних матриць застосовувався метод кореляційних плеяд. В групі високої адаптації в центрі зв'язків плеяд виділяється успішність навчальної діяльності та результат спортивної діяльності. В групі низької адаптації найбільшу вагу зв'язків має емоційна нестабільність, яка пов'язана з тривожністю, напруженістю, замкнутістю і дискомфортом. В групі середньої адаптації перше місце займають серйозність, стриманість та задоволеність спілкуванням в колективі.

Більш чітку і повну картину зв'язків між основними характеристиками, що впливають на соціально-психологічну адаптацію учня дає факторний аналіз. Результати факторного аналізу дозволили нам виділити низку факторів які є специфічними для учнів з високим, низьким і середнім рівнем адаптації.

Висновки

1. Соціально-психологічна адаптація старшокласників Львівського училища фізичної культури зумовлюється, по-перше, успіхами у навчальній та спортивній діяльності; по-друге, властивостями характеру та темпераменту, які визначають особливості його поведінки як в навчальному, так і у спортивному колективі. Соціально-психологічна адаптація тісно пов'язана з соціальним статусом учня, на адаптивний процес впливають наявність психологічного комфорту в колективі та його референтна група.
2. Виявлено, що на процес соціально-психологічної адаптації старшокласника до учнівського колективу ЛУФК впливають наступні фактори:
 - для учнів з **високим** рівнем адаптованості: задоволеність своїм статусом і стосунками в класі; емоційна стабільність; результат спортивної діяльності; успішність у навчанні.
 - для учнів з **низьким** рівнем адаптованості: емоційна нестабільність; негнучкість у спілкуванні; незадоволеність своїм статусом в класі.
 - для учнів **середнього** рівня адаптованості: задоволення спілкуванням і стосунками в класі; серйозність, емоційна стабільність.

Література

1. Вейнберг Р.С., Гоулд Д. *Психологія спорту*. К.: Олімпійська література. – 2001. – 336с.
2. Зотова С.И., Кряжева М.К. *Методы исследования социально-психологических аспектов адаптации личности //Методология и методы социальной психологии*. – М.: Наука, 1997, -С.173-189.
3. Тер-Ованесян А.А., Тер-Ованесян И.А. *Обучение в спорте*. М.: Советский спорт.1992. 192с.
4. Ханин Ю.Л. *Психология общения в спорте*. -М.: Ф и С, 2000.-208с.

THE INFLUENCE OF INDIVIDUAL PSYCHOLOGICAL PARTICULARITIES OF THE SENIOR PUPIL ON THE PROCESS OF HIS SOCIAL PSYCHOLOGICAL ADAPTATION TO THE PUPILS TEAM OF THE LVIV COLLEGE OF THE PHYSICAL CULTURE

Natalia STEPANCHENKO, Tetjana MATVIJCHUK

Lviv State Institute of Physical Culture

Abstract. The questions of social psychological adaptation of the senior pupil to the conditions of study in the pupils group of the Lviv College of the physical culture are described in this article. In the process of adaptation its levels, stages and factors are distinguished. The influence of the specificity of the relationship in the group, performance level and their connection with the adaptation systems of the senior pupils-sportsmen social psychological adaptation particularities where studied in this work. At first, three adaptation levels of Lviv College of Physical Culture pupils were distinguished – high, middle and low. On the basis of correlation and factor analysis the valuable factors were revealed.

Key words: individual psychological particularities, senior pupil, psychological adaptation.